

УДК 330.16.01:631.115.11:338.22(1-22)

С. О. Нікітченко,
к. е. н., доцент організації підприємництва та біржової діяльності,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: 0000-0003-1940-4788

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.11—12.35

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ, ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА НА СЕЛІ

S. Nikitchenko,
PhD in Economics, Associate Professor,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

THEORETICAL BASES OF FORMATION OF ECONOMIC BEHAVIOR OF PEASANT FARMS, AS A BASIS OF DEVELOPMENT OF BUSINESS IN THE COUNTRYSIDE

Стаття присвячена розгляду теоретичних основ формування економічної поведінки селянських господарств, як основи розвитку підприємництва на селі.

Доведено, що на протязі тривалого часу проблема поведінки селянських господарств, як інституту та суб'єкта економіки, а також його роль у змінах, що відбуваються у суспільстві, економістами недооцінювалася. З різних причин саме домогосподарство є одним із найменш вивчених економічних агентів. Частково це пояснюється міждисциплінарним статусом даного інституту як об'єкта дослідження та неможливістю чіткого розмежування підходів до його вивчення. Селянське господарство представлено безліччю історичних моделей, притаманних різних типів економічних систем; його функції, роль, економічний статус та значення у системі суспільного виробництва змінювалися, зберігаючи деякі спільні риси.

Як суб'єкт господарювання, селянське господарство функціонує на ринках праці, споживчих благ і фінансових ринках та в інших сферах економіки; їх економічна поведінка та функції сприяють формуванню виробничого та економічного потенціалу, визначають темпи економічного зростання, впливають на результати економічних та соціальних реформ, що проводяться. У той самий час моделям поведінки притаманні динамізм, схильність до впливу змін різних соціально-економічних чинників, зокрема, кризових явищ, у зв'язку з ніж у трансформаційній економіці по-новому визначаються їх природа та функції як економічного суб'єкта.

Встановлено, що на функціонування селянських господарств чинить вплив зовнішнє середовище, а кінцевий продукт їх господарської діяльності має соціальне значення, зокрема: рівень заробітної плати, коливання цін на сільсько-господарську продукцію, продовольство, вхідні матеріальні ресурси, необхідні для їх виробництва, та ринкова вартість землі в умовах функціонування такого ринку.

Деталізований аналіз моделей поведінки селянських господарств свідчить, що вони різняться за трьома основними показниками: переліком складових, які враховуються при побудові моделі поведінки; інформаційною складовою; набором зовнішніх чинників, які впливають на їхню поведінку.

Вважаємо, що багатоваріантність моделей поведінки селянських господарств забезпечується правильним розумінням умов доцільності їх застосування. Якщо теорія не ототожнюється з істиною, а моделі розглядаються лише як можливий варіант інтерпретації та формалізації, у практичній діяльності спостерігається значна кількість фактів діяльності фермерських господарств. Необхідно зазначити, що при застосуванні чітко визначених обмежень, за яких ця теорія діє, такий підхід дає можливість використовувати її в ситуаціях, які не відповідають вихідним умовам запропонованих моделей.

Використання маржиналістського інструментарію для пояснення поведінки некапіталістичних форм господарювання — селянських господарств, на нашу думку, демонструє, що можлива нереалістичність базових постулатів теорії не є перешкодою щодо її застосування. Невідповідність умов моделі та досліджуваної системи може бути успішно нівельована в даному випадку шляхом введенням додаткових чинників, що діють як зовнішній обмежувач або ж як додатковий внутрішній елемент (додаткова мотиваційна функція).

The article is devoted to the consideration of the theoretical foundations of the formation of economic behavior of peasant farms as the basis for the development of entrepreneurship in the village.

For a long time, economists have underestimated the problem of the behavior of peasant farms as an institution and subject of the economy, as well as its role in changes in society. The household is one of the least studied economic agents for various reasons. This is partly due to the interdisciplinary status of the institute as an object of study and the impossibility of clearly delineating approaches to its study. The peasant economy is represented by many historical models inherent in different types of economic systems. The functions, role, economic status and importance of the peasant economy have changed, retaining some common features in the system of social production.

Peasant farms operate in the labor markets, consumer goods and financial markets and in other areas of the economy as a business entity. Their economic behavior and functions contribute to the formation of production and economic potential, determine the rate of economic growth, influence the results of economic and social reforms. Behavioral patterns are characterized by dynamism, the tendency to influence changes in various socio-economic factors, in particular, the crisis at the same time.

It is established that the external environment influences the functioning of peasant farms. The level of wages, fluctuations in prices for agricultural products, food, input material resources needed for their production, and the market value of land as the end product of their economic activity is of social importance.

A detailed analysis of the models of behavior of peasant farms shows that they differ in three main indicators: the list of components that are taken into account when building a model of behavior; information component; a set of external factors that affect their behavior.

We believe that the variety peasant farms models of behavior is provided by a correct understanding of the conditions of their feasibility. It should be noted that when applying clearly defined restrictions, it is possible to use the model in situations that do not meet the initial conditions of the proposed models.

The use of marginalist tools to explain the behavior of various forms of management demonstrates the possibility of its application. The discrepancy between the conditions of the model and the system under study can be successfully leveled in this case by introducing additional factors that act as an external limiter or as an additional internal element (additional motivational function).

Ключові слова: селянське господарство, економічна поведінка, підприємництво, господарювання, моделі поведінки.

Key words: peasant economy, economic behavior, entrepreneurship, management, models of behavior.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Специфіка сільськогосподарського виробництва, відмінність на рівні матеріально-технічної оснащеності галузей об'єктивно визначають виробничу діяльність різних за розмірами та формами господарювання підприємств. Поява в сучасній структурі агропромислового комплексу невеликих за розміром селянських

господарств — цілком нормальний та об'єктивно обумовлений процес. У якісному аспекті селянське господарство є організаційно-економічною формою виробництва продовольства, засновану на добровільній самостійній праці окремих громадян, сімей або групи осіб, які володіють землею, іншими засобами виробництва на правах приватної власності або оренди,

а виробленою ними продукцією та одержуванім доходом — На правах повної власності. Доцільність організації селянських господарств має визначатися конкретними економічними, матеріально-технічними та технологічними факторами.

Функціонування селянських господарств стає очевидною реальністю. І хоча практика їх діяльності аж ніяк не багата, проте звернення до виробничих і економіко-організаційних проблем селянських господарств, що виникають, правомірне і необхідне. Як показують спостереження, у багатьох випадках структура виробництва селянських господарств далеко від науково обгрунтованої, відчувається дефіцит технологічної та економічної компетенції. Йдеться про те, щоб ті, хто взявся за ведення селянського господарства, не тільки мали бажання, а й могли прогнозувати стратегічні завдання, планувати поточну господарську діяльність, вести облік доходів та видатків, правильно розпорядитися фінансами.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Найбільший внесок в еволюцію теоретичних засад про форми аграрних господарств належить О.В. Чаянову та прихильникам його теорії, основним предметом дослідження яких були сімейно-трудові селянські господарства та створені на їх основі кооперативи. Основним напрямом стало обгрунтування різних форм господарств, у першу чергу, з організаційного погляду. Послідовниками О.В. Чаянова стали С.М. Булгаков, В.Ф. Левитський, М.П. Макаров та інші дослідники.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є розробка теоретичних підходів до формування економічної поведінки селянських господарств, як основи розвитку підприємництва.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Узагальнення наукової спадщини науковців дозволяє виділити дві концепції розвитку селянського господарства:

1. Концепція селянського господарства як господарства підприємницького типу, в якому господар наймає самого себе як робітника. За такого підходу мотивацією селянина-підприємця є отримання в результаті вкладення свого капіталу різниці між валовим доходом і витратами

виробництва [1]. О.В. Чаянов доводив, що цю концепцію розвитку господарства можливо реалізувати лише в умовах капіталістичного устрою [2].

2. Концепція селянського господарства як трудового сімейного господарства, в якому сім'я у результаті затрат річної праці отримує єдиний трудовий дохід і порівнює свої зусилля з одержаним матеріальним результатом. Ця концепція прийнятна для умов некапіталістичного ладу.

Функціонування трудових селянських господарств О.В. Чаянов пов'язував із відсутністю у них найманої праці та поступовою кооперацією. Однак у вітчизняній науці і практиці побутувало й інше бачення процесу розвитку досліджуваної категорії сільськогосподарських товаровиробників.

Необхідно зазначити, що на функціонування селянських господарств чинить вплив зовнішнє середовище, а кінцевий продукт їх господарської діяльності має соціальне значення, зокрема: рівень заробітної плати, коливання цін на сільськогосподарську продукцію, продовольство, вхідні матеріальні ресурси, необхідні для їх виробництва, та ринкова вартість землі в умовах функціонування такого ринку.

При характеристиці вищезазначеної ситуації економісти "організаційно-виробничої школи" вказали на ряд "незрозуміlostей", характерних для аграрної економіки, що стримують проведення політики економічного розвитку. Так, М.Д. Кондратьєв у роботі "Ринок хліба до і після війни" увів поняття "інертності" як специфічної риси сільського устрою, яка постає суттєвою перешкодою для реалізації економічних реформ і, зокрема, підвищення товарності хліба [3]. Заслужовують на увагу результати дослідження С.М. Булгакова, які викладено у праці "Капіталізм і землеробство", де автор стверджує, що в сільському господарстві не діє закон концентрації виробництва (подібне доводить і Дж. С. Мілль) [4].

Методологічним підґрунтям проблем, перед якими постали дослідники економісти у 1960-х р. минулого століття при дослідженні економік країн, що розвиваються, було те, що застосовувані ними моделі базувалися на підприємницькій мотивації. В основу поведінкових теорій покладено тезу про те, що метою "економічної людини" або фірми є максимізація прибутку при мінімізації витрат. Для країн, що розвиваються, цей тип мотивації був не типовим. Як наслідок, теоретична система, яка спиралася на класичну модель поведінки, не змогла

пояснити низку економічних закономірностей, що виникли через "нестандартну" поведінку суб'єктів ринкових відносин, а також спрогнозувати ефективність тих чи інших економічних стратегій.

На основі розгляду суперечностей між теорією і реальною практикою економісти зробили висновки щодо загальноприйнятих моделей поведінки. Переконаливою ілюстрацією цього процесу є дослідження економіста Х. Лейбенштайна, який починав свої наукові пошуки з дослідження проблем країн, що розвиваються, і згодом зробив цінний внесок у розвиток сучасної поведінкової економічної теорії. У своїй праці "Загальна теорія X — ефективності та економічний розвиток" (1978) він зазначав, що однією із помилок сучасної теорії є уніфікована інтерпретація економічних інститутів і правил прийняття рішень, що ними застосовуються, водночас фірми можуть обирати різні моделі поведінки, які певною мірою відповідатимуть загальноприйнятій моделі мінімізації витрат і максимізації прибутку. Доведено, що різний характер поведінки забезпечує неоднаковий обсяг доходу. Отже, для двох однакових економічних систем можлива ситуація, коли однакову величину капіталу вони використовують по-різному, про що свідчить величина отриманого доходу [5]. Цей висновок був пов'язаний з ідеєю про те, що принципово помилковим є формування економічної політики для держав, що розвиваються, на основі досвіду економічно розвинутих країн.

Безпосередньою відповіддю на вищезазначені проблеми була появою нового напрямку економічної думки — "селянської економічної теорії", одним із елементів якої стала розробка моделей поведінки селянських господарств. На рубежі XIX—XX ст. в економічній науці отримала розвиток маржиналістська теорія, що спиралася на класичну модель поведінки, що домінувала на той час. Суттєвий вплив мали німецька історична школа і марксизм. На цьому тлі теза про особливості — некапіталістичну мотивацію селян втратила актуальність.

Варто зазначити, що О.В. Чаянов спробував інтерпретувати поведінку селянських господарств, використовуючи постулати теорії маржиналізму. Він спирався на два припущення. По-перше, не розглядав цю поведінку як особливий тип мотивації або раціональності. Водночас він досить докладно пояснив цей важливий у методологічному плані момент своєї теорії, вдаючись до кри-

тики марксистської школи. Він писав: "Вільно ж нашим критикам розуміти теорію трудоспоживчого балансу як солоденьке живописання селянства на зразок гречаних пейзажів, де задоволені і живуть, як птиці небесні. Ми самі такого уявлення не маємо і схильні вважати, що кожен селянин не відмовився б ні від хорошого ростбіфу, ні від грамофона, ні навіть від пакета акцій "Ойл Шелл Компанії", якби випала нагода. На жаль, переважній більшості такого випадку не видається, і кожна копійка дістається селянській родині важкою напруженою працею... Нам вважається, що якби Ротшильд при соціальній революції в Європі втік би в якусь сільськогосподарську країну і змушений був би зайнятися селянською працею, то при всій своїй буржуазній набутій психології він виявився б слухняним до правил поведінки, встановлених організаційно-виробничою школою" [6]. Отже, відповідно до підходу О.В. Чаянова, поведінка селян не є винятком із загальної моделі економічної поведінки особи як члена суспільства, вона формується під дією зовнішніх обставин (обмежень).

По-друге, О.В. Чаянов відмовляється розглядати це господарство як історичний феномен, що виникає в певних умовах формування суспільних відносин. Він виходить із того, що селянське господарство має власну логіку існування, яке зумовлене внутрішніми факторами.

На основі проведених досліджень він розробляє універсальну теорію поведінки господарства із невідповідною мотивацією. Метою діяльності такого господарства є не прибуток, а "єдиний трудовий дохід", як відповідь на вплив зовнішнього середовища його функціонування. Необхідно зазначити, що саме ця мета селянського господарства була трансформована в Законі України "Про фермерське господарство", як мета діяльності сучасних фермерських господарств.

Теорії поведінки селянських господарств у 60-х рр. XX ст. використовують загальний метод — вони не відмовляються від неокласичної моделі максимізації, але вводять у схему додаткові чинники. Зокрема, передбачається, що селяни максимізують не один показник (прибуток чи збиток), а кілька, які становлять єдину мету господарської діяльності. Крім того, вводиться ряд зовнішніх обмежень, за наявності яких діють селянські господарства, що й призводить до спотворення

їхньої захисної реакції щодо максимізації прибутку.

Деталізований аналіз моделей поведінки селянських господарств свідчить, що вони різняться за трьома основними показниками: переліком складових, які враховуються при побудові моделі поведінки; інформаційною складовою; набором зовнішніх чинників, які впливають на їхню поведінку. Так, Ф. Елліс виділяє п'ять варіантів інтерпретації поведінки селянських господарств. "модель селянина, який максимізує дохід" та "модель орендаря", які базуються на класичній теорії максимізації прибутку. Водночас, Т.У.Шультц зазначає, що поведінка селян у країнах, що розвиваються, не характеризується певною специфікою [7]. Причина неефективності цієї поведінки полягає у зовнішніх несприятливих умовах, а саме в бідності, тобто низькому рівні розвитку економіки в цілому. Дослідник зазначає, що "селяни ефективні, але бідні". Варто наголосити, що саме цей варіант поведінки характерний для малих фермерських господарств України, які спеціалізуються на виробництві продукції тваринництва.

Третій варіант поведінки, відповідно до теорій Елліса, одержав назву "селянин, який ухиляється від ризику" і включає в себе розробки Дж.А. Румассета, М. Ліптонома, Г. Бінсвангерома, Т. Вокерома і Н. Джодха. Основним чинником у досліджуваній моделі поведінки селянських господарств є невизначеність, яка впливає на поведінку селян, що спричинена несприятливими природними явищами, коливаннями кон'юнктури ринку, невизначеністю земельних відносин, непередбачуваним втручанням держави і т.д. У цих умовах малі господарства, в наслідок свого невеликого масштабу, є дуже вразливими й обирають найбільш консервативний тип поведінки, який вони розглядають як менш ризиковий [8]. Цей тип поведінки здебільшого не відповідає стратегії функціонування товарного селянського господарства. Ризик для селянина допустимий лише в тих межах, які не ведуть до руйнації буття сім'ї через неврожаї та інші негаразди. Як наголошував О.В. Чаянов: "Селянське господарство існує при мінімальному звертанні до ринку, лише в міру утворення надлишкового продукту. Його головна мотивація — виробництво продуктів для родини..." [9]. Оцінюючи, нинішній стан фермерських господарств, можемо констатувати, що даний тип моделі поведінки характерний для більшості малих і середніх фермерських господарств

України, які є, як вважають експерти, складовою "тіньового" ринку сільськогосподарської продукції.

Наступні два типи поведінки селянських господарств — це модель "селянина, що ухиляється від важкої праці", що базується на результатах досліджень Дж. В. Мейлора, А. Сена і С. Накаїми, і модель "фермерського селянського господарства", що ґрунтується на постулатах теорії "нової домашньої економіки" Г. Беккера, модель Х.Н. Барнума-А. Сквайра і А. Ло. У них передбачається, що основною причиною нестандартної поведінки селянських господарств є їх орієнтація на максимізацію не прибутку, а корисності [10]. Ці дві моделі спираються на теорію "трудоспоживчого балансу" О.В. Чаянова.

Результати досліджень переконують, що відмінність розглянутих моделей полягає у тому, що їхні розробники аналізують поведінку господарств при різних зовнішніх умовах. Модель "селянина, що ухиляється від тяжкої праці" виходить із того, що поведінка селян визначається вибором між відпочинком і доходом. При цьому передбачається відсутність ринку праці та наявність вільного доступу до землі [11]. Модель "фермерського селянського господарства" на перше місце ставить вибір селянина: яку частку отриманого доходу спрямувати на споживання, а яку на ринок для обміну на промислові товари. При цьому ринок праці існує, а доступ до землі обмежений.

Прагнучи пояснити "незрозумілості" в поведінці селянських господарств, О.В. Чаянов звернувся до теорії Джевонса, який розглядав поведінку споживача як вибір між корисністю блага і вагою праці, необхідною для придбання цього блага. Для розкриття сутності цього питання наведемо сучасну інтерпретацію чаянівської теорії, яка використовується його послідовниками. Основна особливість селянських господарств полягає в тому, що вони одночасно є виробничою і споживчою одиницею. Отже, поєднують у своїй діяльності дві мети — виробничу (максимізація доходу) і споживчу (зростання добробуту всіх членів домогосподарства). У зв'язку з цим дохід є не чим іншим як базою для підвищення добробуту. Але до складу поняття "добробут" входять не тільки матеріальні споживчі блага, але також зниження трудомісткості праці і забезпечення повної зайнятості для всіх членів домогосподарства протягом року (тобто подолання сезонного безробіття). На нашу думку, аналізована модель селянських господарств базується

ся на теорії "трудоспоживчого балансу", яка діє лише в ідеальному некапіталістичному суспільстві.

На переконання О.В. Чаянова, специфічна мотивація, характерна для селянських господарств, не є вродженою і є властивою для селян. Він виділяє низку зовнішніх факторів, які характеризують формування такої мотивації. У сучасній теорії ці фактори інтерпретуються як обмеження для прояву функції максимізації (концепція обмеженої раціональності).

Одним із таких обмежень є традиційний рівень споживання. Емпіричні дані, зібрані одноподумцями дослідника, продемонстрували, що розширення споживчих запитів селян здійснюється вкрай повільно. Правильніше тлумачити це так, у тих умовах, в яких знаходяться селяни, тяжкість праці настільки велика, що корисність вільного часу істотно перевищує корисність більшості споживчих благ. Саме це і стає перешкодою для розширення виробництва.

Іншим обмежувачем є мінімальний рівень доходу. Коли доходи селянських господарств не досягають навіть такого рівня, вони готові запропонувати свою робочу силу за будь-який, навіть найменший дохід. Саме в цих умовах виникають "голодні оренди", коли селяни платять за використання землі не тільки звичайну ренту, але також весь прибуток і частину своєї заробітної плати, яку б вони отримали в умовах капіталістичного виробництва.

Наступний обмежувач — відсутність ринку робочої сили. Він безпосередньо впливає на обсяги виробництва, які повторюють у своїй динаміці демографічні зміни селянського домогосподарства, оскільки немає можливості найняти додаткову робочу силу, навіть якщо цього вимагають умови виробництва. Як наслідок, зростання динаміки кількості селянських господарств не спостерігається, що є не характерним для промислового виробництва, за якого відбувається концентрація капіталів і укрупнення окремих суб'єктів виробничої діяльності.

Значну роль аналізованих теорій відіграв розвиток філософії неопозитивізму на кінці XIX — початку XX ст. і його вплив на методологію економічної науки. У цьому, на наш погляд, полягає істотна відмінність у сприйнятті наукових теорій в XIX і XX ст. Якщо в XIX ст. закони, представлені в теоріях, ототожнювалися із реально існуючими закономірностями, то в XX ст. їх

почали розглядати як зручний варіант формалізації наявної інформації (ідеї Маха і Пуанкаре, так звана методологія конвенціоналізму) [12].

Вважаємо, що багатоваріантність моделей поведінки селянських господарств забезпечується правильним розумінням умов доцільності їх застосування. Якщо теорія не ототожнюється з істиною, а моделі розглядаються лише як можливий варіант інтерпретації та формалізації, у практичній діяльності спостерігається значна кількість фактів діяльності фермерських господарств. Необхідно зазначити, що при застосуванні чітко визначених обмежень, за яких ця теорія діє, такий підхід дає можливість використовувати її в ситуаціях, які не відповідають вихідним умовам запропонованих моделей.

У рамках нової традиції питання про адекватність передумов аналізу є некоректним, оскільки стверджується принципова неможливість адекватного сприйняття реальності. Критика ведеться лише стосовно пояснювальних і прогностичних можливостей тієї чи іншої концепції. Розглянутий приклад використання маржиналістського інструментарію для пояснення поведінки некапіталістичних форм господарювання — селянських господарств, на нашу думку, демонструє, що можлива нереалістичність базових постулатів теорії не є перешкодою щодо її застосування. Невідповідність умов моделі та досліджуваної системи може бути успішно нівельована в даному випадку шляхом введенням додаткових чинників, що діють як зовнішній обмежувач або ж як додатковий внутрішній елемент (додаткова мотиваційна функція).

Література:

1. Чаянов А. В. Организация крестьянского хозяйства. М., 1925. 16 с.
2. Чаянов А. В. Путешествие моего брата Алексея в страну крестьянской утопии. URL: http://az.lib.ru/c/chajanow_a_w/text_00-20.shtml (дата обращения: 12.04.2018).
3. Кондратьев Н. Д. Рынок хлебов и его регулирование во время войны и революции. М.: Наука, 1991. 43 с.
4. Булгаков С. Н. Капитализм и земледелие. Т. 1—2. СПб.: Тип. и лит. В. А. Тиханова, 1900. Т. 1. С. 341.
5. Leibenstein H., General X-Efficiency Theory and Economic Development, Oxford University Press, 1978.

6. Чаянов А. В. Природа крестьянского хозяйства и земельный режим. Труды III съезда Лиги аграрных реформ. Вып. 1. М., 1918. 34 с.

7. Schultz T.W. Transforming Traditional Agriculture, Yale University Press, 1964.

8. Lipton M. The theory of the optimising peasant. Journal of Development Studies, 1968, vol. 4, n. 3, pp. 327—351.

9. Чаянов А. В. Опыты изучения изолированного государства. Труды Высшего семинария с.-х. экономики и политики. Вып. 1. М.: Госиздат, 1921.

10. Nakajima C. Subsistence and commercial family farms: some theoretical models of subjective equilibrium. Subsistence Agriculture and Economic Development, London, 1970.

11. Low A. Agricultural Development in Southern Africa: Farm Household-Economics and the Food Crisis, London, 1986.

12. Пуанкаре А. Математика и логика. Новые идеи в математике. Пг.: Образование, 1915. 146 с.

References:

1. Chaianov, A.V. (1925), Orhanyzatsiya krest'ianskoho khoziajstva [Organization of the peasant economy], Moscow, Russia.

2. Chaianov, A.V. (1920), "Journey of my brother Alexei to the country of peasant utopia", available at: http://az.lib.ru/c/chajanow_a_w/text_0020.shtml (Accessed 20 May 2022).

3. Kondrat'ev, N.D. (1991), Rynok khlebov y eho rehulyrovanye vo vremia vojny y revoliutsyy [The market for bread and its regulation during the war and revolution], Nauka, Moscow, Russia.

4. Bulhakov, S.N. (1900), Kapitalizm y zemledelye [Capitalism and agriculture], Typ. y lyt. V.A. Tykhanova, St.Petersburg, Russia.

5. Leibenstein, H. (1978), General X-Efficiency Theory and Economic Development, Oxford University Press, Oxford, UK.

6. Chaianov, A.V. (1918), "The nature of the peasant economy and the land regime", Trudy III s'ezda Lyhy ahrarnykh reform [Proceedings of the III Congress of the League of Agrarian Reforms], vol. 1, Moscow, Russia.

7. Schultz, T.W. (1964), Transforming Traditional Agriculture, Yale University Press, New Haven, USA.

8. Lipton, M. (1968), "The theory of the optimising peasant", Journal of Development Studies, vol. 4, no. 3, pp. 327—351.

9. Chaianov, A.V. (1921), "Experiments in the study of an isolated state", Trudy Vyssheho semynaryia s.-kh. ekonomyy y polytyky [Pro-

ceedings of the Higher Seminary of Agricultural Economics and Policy], Hosyzdat, Moscow, Russia.

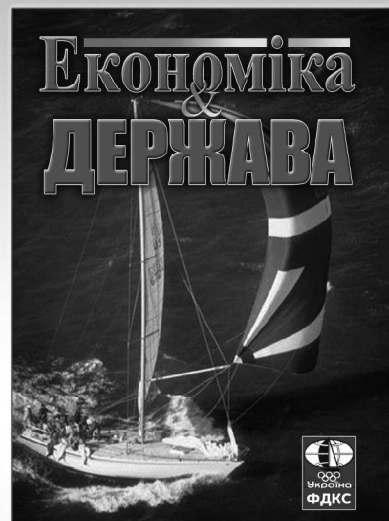
10. Nakajima, C. (1970), Subsistence and commercial family farms: some theoretical models of subjective equilibrium, Subsistence Agriculture and Economic Development, London, UK.

11. Low, A. (1986), Agricultural Development in Southern Africa: Farm Household-Economics and the Food Crisis, London, UK.

12. Puankare, A. (1915), Matematyka y lohyka. Novye ydey v matematyke [Mathematics and logic. New ideas in mathematics], Obrazovanye, St.Petersburg, Russia.

Стаття надійшла до редакції 26.05.2022 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»



Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

наукове фахове видання України

З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ

(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності — **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73